

УДК 811.161.2'37

ФЛОРОЛЕКСЕМИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО СИМВОЛІЧНОГО ЗМІСТУ

Чернявська А.В.

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

У статті розглянуто символічне значення назв квітів. Флоролексеми проаналізовано у зіставному аспекті. Виявлено спільні та відмінні ознаки назв квітів в українській та західноєвропейській культурах. Виокремлено універсальні та національні асоціації пов'язані з назвами квітів.

Ключові слова: флоролексема, символ, символіка, символічне значення квітів, універсальний символ.

Постановка проблеми. В наш час етнолінгвістика є вкрай актуальним напрямом мовознавства. Дослідження з етнолінгвістики дозволяють нам зрозуміти сприйняття світу на побутовому рівні будь-якого носія певної мови. У цьому дослідженні ми намагаємось дотримуватись підходів засновника люблінської когнітивної етнолінгвістичної школи Єжи Бартмінського.

Етнолінгвіст Світлана Толстая, аналізуючи етнолінгвістичну школу Єжи Бартмінського, підкреслює: «Головна риса наукового підходу Є. Бартмінського – інтегральність, цілісність сприйняття мови і культури як явищ, що мають одного і того самого суб'єкта (носія), увага до цього суб'єкта, його погляду на світ. Бартмінський рішуче ламає кордони, які розділяють різні галузі гуманітарних знань: спочатку кордони між діалектологією й фольклористикою, потім між лінгвістикою, фольклористикою й етнологією (культурною антропологією); він повертає філології її синтетичний характер, бачачи у слові вікно у світ. Він сприймає і творчо засвоює когнітивний підхід до мови, збагачуючи його новим та жанрово різноманітним матеріалом» [15, с. 9-10].

Одним із плідних джерел збагачення словникового складу мови є прислів'я та приказки. Вони займають чільне місце в мові та мовленні кожного народу. Саме в пареміях відображається культурна самобутність народу та містяться, у стислій формі: мудрість, життєвий досвід, світобачення та світосприйняття цього народу: *поговірка – квітка, пословиця – ягідка* [13, с. 234].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фітоніми, або назви рослин, становили об'єкт дослідження багатьох лінгвістів, а саме: Я.В. Закревська, Л.А. Москаленко, Л.Д. Фроляк (семантичний аналіз) В.А. Меркулова, Л.Д. Почепцова (етимологічний аналіз), С.Л. Адаменко, З.Г. Коломієць, Л.О. Симоненко (історія формування ботанічної термінології), М.Ф. Золотницький, С. Каннінгем, Дж. Купер, О.І. Потапенко (символічні значення рослин). Проте, певні питання вивчення фітонімів, флоролексем зокрема, залишаються нез'ясованими у зіставному аспекті.

Актуальність теми дослідження становить необхідність систематизованого аналізу символічного значення квітів у зіставному аспекті.

Об'єктом дослідження є символічне значення назв рослин в українській та західноєвропейській культурі.

Мета статті. Мета роботи полягає у з'ясуванні спільного та відмінного у квітковій символіці

українського та західноєвропейського культурного простору.

У цій роботі нами використано метод синхронного лінгвістичного опису, включаючи прийоми зіставлення та узагальнення. Ми намагаємось дотримуватися принципів когнітивної дефініції Є. Бартмінського, а саме, використання мови повсякденного спілкування, зрозумілої для пересічного носія.

Виклад основного матеріалу. Лінгвісти вживають різні терміни для позначення номінацій рослинного світу – фітоніми, флоролексеми, флоризми, ботаноніми, ботанізми, дендроніми, дендролексеми. Проте, ми дотримуємось терміну флоролексеми. Головне значення цього поняття – окремі видові назви, що відповідають конкретним рослинним реаліям, в основному цілісним об'єктам флори» [5, с. 7].

Символіку та символ розглядають і тлумачать на філософському, культурологічному, психологічному, мовознавчому рівнях. Під символом слід розуміти «образ, що має якесь внутрішнє значення, прихований сокровенний смисл. Смисл символу існує в колективній свідомості певної культурної групи.» Як інтегратор людського досвіду, він охоплює своїм смисловим полем усі культурні феномени й елементи, являючи найзавершенішу й найуніверсальнішу форму вираження людського смислу й людських стосунків [3, с. 6-7].

Символ – один із могутніх підвалин національної культури. Загально визнано: справжнє мистецтво символічне. Саме знання символіки допоможе нам усвідомити картину світу, спосіб мислення наших пращурів, їх естетичні, моральні ідеали [14].

Квітка та цвіт – універсальні символи нового життя. Квіти асоціюються з сонцем, через розташування пелюсток, які нагадують форму зірки, вони є невинними представниками весни: *April showers bring forth May flowers. У квітні – дощі, у травні – квіти* [2, с. 264]. Вони скоро минуші, допомагають зрозуміти тендітність дитинства: *дїти – як квіти: полий, то ростимуть* [12, с. 118]. Квітка уособлює красу та молодість: *на свіжий цвіток і бджола сідає, а зів'ялий обминає* [13, с. 208], *гарний цвіт не буде довго стояти при дорозі* [13, с. 159]. У китайців квіти, як і дерева, зазвичай символізують довголіття і родючість [4, с. 176].

У символіці різні квіти мають різне значення, але доволі часто у широкому сенсі їх характеризують два суттєво відмінних аспекти: сутність квітки і його форма. По самій своїй природі це

символ швидкоплинності, весни та краси: (*as welcome as flowers in May* [2, с. 406]. З часом завдячуючи своїй формі, квітка перетворилася на образ «Центру», і як наслідок, в архітепійний образ душі. Значення залежить і від кольору квітки. Так, приміром, помаранчеві чи жовті квіти позначають підвищення сонячної символіки; червоні квіти підкреслюють зв'язок з тваринним життям: *на красний цвіток і бджілка летить* [11, с. 116], *і бджола летить на червону квітку* [13, с. 159], коханням, кров'ю та пристрастю; білий – цноту і безневинність [18]. «Голуба квітка» – легендарний символ неможливого [4, с. 560].

Цікавими є також поєднання квітів у вінку. У традиціях Заходу наречена обов'язково одягла фльордоранж, тобто вінок, у який уплігалися штучні білі квіти. Цей звичай був запозичений в арабів, де вінок із квітів апельсину (оранж) символізував родючість [3, с. 128]. В англійських країнах одним з різдвяних атрибутів є віночок з гостролистку на дверях, що створює святкову атмосферу: *a holly wreath* [19].

В Україні вінки мали солярну символіку. Дівчина у вінку асоціювалася із сонцем, яке сходить. В українській пареміях з лексемою *вінок* відображаються особливості сімейного життя українців: *добра жінка мужеві своєму вінець, а зла – кінець* [13, с. 180], *добрі діти – батькам вінець, а злі діти – кінець* [13, с. 192]. Вінки із стрічками протягом століть використовувалися під час весілля: *вінець – та й дівочтву кінець* [13, с. 177].

Купальські та обжинкові вінки також були символами сонця, що пов'язано з ідеєю плодючості й добра. Не випадково народна творчість зберегла так багато висловів, пов'язаних із вінком: *загубити вінок – втратити дівочу честь; як у вінку – дуже гарно: в хаті, як у віночку, хліб випечений* [13, с. 122] *в хаті, як у віночку, і сама сидить, як квіточка* [13, с. 122]. Як правило, дівочий вінок плели з квітів барвінку, маку, синіх волошок, чорнобривців, дикої рожі тощо [3, с. 128]. У наступних приказках розкривається скороминучість краси: *краса до вінця, а розум до кінця* [13, с. 159], та важливість вибору партнера для сімейного життя: *красить дівку не вінець, а молодець* [13, с. 156].

Цікавого трактування набуває значення квітки з погляду історії. Гірлянда, як і вінок, які носили гості на єгипетських, грецьких та римських пірах, це символ переможної квітки, що означає швидкоплинну красу та дуалізм життя та смерті [4, с. 140].

Промовистими символами для українців є такі квіти як барвінок, троянда, бузина. Вагоме символічне значення мали васильки, мак, мальва, конвалія, бузок, півонії. Квіти нерозривно пов'язані з побутом, віруваннями, суспільним життям нашого народу, що і знайшло своє відображення у традиціях українського народу, певні з яких зберігаються і в наш час.

Барвінок – символ радісної життєвої сили, вічності усталеного буття, провісника весни та емблема викривальних сил; невмирущої пам'яті про покійних; взаємозв'язку смерті і життя та його продовження, дівочтва, незайманості, цнотливості, чоловічого начала, молодого козака. Барвінок, поряд з іншими ранніми квітками (підсніжник, пролісок), вважали провісником весни.

Його глянцево-зелене тверде листя не гине ні влітку від спеки, ні зимою від холоду, морозу і снігу [3, с. 40]. Існувало повір'я, що посаджений в саду барвінок приносить щастя, а поміщений в букет – незмінне кохання [14].

Барвінок на могилах знаменує невмирущу вічну пам'ять про покійних, тому барвінок саджають на могили дорогих людей як знак вічної любові і спогадів. Із нього плетуть вінки: *барвінок на вінок, а полин на вінчик* [13, с. 84] і кладуть у голови померлих [14]. Навіть один із видів барвінку *Барвінок малий* українці називають *могильником*, або *хрещатим барвінком*. В Альпах його нарекли *фіалкою мерців* [3, с. 41].

Троянда є найпоширенішою і найулюбленішою квіткою у багатьох народів. У християнському символізмі, червона троянда означає кров пролиту Ісусом на хресті [18]; вона – символ раю, небесного блаженства і водночас страждання [14]. Троянда уособлює Діву Марію, звідси і непорочність [18]. За легендою, архангел Гавриїл зробив для Богородиці три вінки: із білих, жовтих і червоних троянд. Вінок із білих троянд символізував її радість, із червоних – страждання, а із жовтих – славу [14]. Білі троянди в середні віки називалися також трояндами Магдалини: кажуть, нібито вони втратили свій колір від пролитих на них сліз каяття Магдалини [14]. Троянда це краса і досконалість: (*as fair as a rose*, поет. *гарна як троянда, як квітка навесні* [2, с. 400], також щастя і благодать, проте вона ж чуттєвість і спокуса, родючість і пристрасть [18]. У наступних пареміях життя порівнюють з трояндою, натякаючи на життєві труднощі: *Life is not a bed of roses* [8, с. 12], *Gather your rosebuds while you may* [8, с. 69], *рожа червона, та й та блідне* [13, с. 208].

Троянда – символ небесної досконалості та земних пристрастей; часу і вічності, життя та смерті; плодючості; краси: (*as fresh as a rose* [2, с. 400] *червона, як рожка* [13, с. 159], *до роботи недужа, а до танцю – як ружа* [13, с. 104]; цнотливості: *to blush like a rose* (зачервонітися, зашарпітися) [1, с. 151]; мовчання і таємниці [14]: *under the rose* нишком, потайки [1, с. 979] від лат. *sub rosa* [19]; вона також стала символом земного кохання, яким залишається дотепер [18].

У епоху заходу Римської імперії християнство, що зароджувалось у той час, почало знаходити символічним наявність у троянд шипів, як божественний доказ неминучої кари за гріхи, та зв'язку між солодким та гіршим життям [10, с. 353]: *No rose without a thorn. No roses without prickles. Wherever there is a rose, there is a thorn* [7, с. 155]. *На кожній троянді є колючки* [13, с. 109]. *A rose between two thorns* – вродлива жінка, що сидить між двома чоловіками [1, с. 817].

У світовій символіці золота троянда означала досконалість [4, с. 440], червона – бажання, пристрасть, красу, довершеність. Біла – невинність, голуба – недосяжність і неможливість [4, с. 440]: *a blue rose* [1, с. 150]. В українській традиції троянда – символ краси, кохання [14].

Лілія – емблема чистоти: (*as pure as a lily* [2, с. 403]; (*as fair as the lily* [16, с. 154], (*as white as a lily* [1, с. 1006], непорочності, яка використовувалась в християнській іконографії в якості символа та атрибута Діви Марії. У Візантії лілія

була ознакою приналежності до королівського роду. Так само і геральдична лілія з давніх часів була символом королівської влади. У середні віки лілію вважали емблемою натхнення і атрибутом Бога [4, с. 292-293].

Конвалія – символ дівочої чистоти, скромності; весни. У християнстві – емблема непорочної Діви Марії і символ пришествя Христа. Разом з конвалією навесні приходять нове життя [7, с. 173]. В українській поезії конвалія символізує пробудження природи, цнотливість, дівочість, скромність [3, с. 83].

Нарцис, виходячи з міфу, уособлює світ заглиблений у самоспоглядання, це – інтравертоване самодостатнє самотуття [4, с. 333].

У багатьох європейських народів фіалку вважали емблемою чистоти, беззахисності, відданості й вірності своєму коханому [14]. Фіалка символізує скромність переваги і красу, скромність [7, с. 348]: *a shrinking violet (a shy person)* [19].

Для українців сакральне значення та широке ритуальне застосування мали васильки: їх клали за ікони, прикрашали хрести у церквах, святили на Маковія (1 серпня), Спаса (6 серпня). На Трійцю з васильків плели обрядові вінки. Волошки/васильки – символ святості, чистоти, привітності та чемності; хлоп'ячої краси й добра [3, с. 99]. У цій паремії йдеться про неминучість смерті: *поможє чотири дошки і васильків трошки* [13, с. 214].

Мак – символ безмежності зоряного світу; Сонця, зорі; сну і смерті; плодючості, заспокоєння; швидкоплинного життя; безневинно пролитої крові (у християнстві); надійного обереза від нечисті [3, с. 475]. В усній народній творчості мак – символ красивої дівчини: *«Гарна дівка, як маківка», «Дівчина, як маків цвіт», «Як маківочка», «Як мак процвітає»* (про людину в повній силі й красі) [3, с. 476] *«зашарітисся, як маків цвіт»* [1, с. 151]; *дівки в хороводі, наче маків цвіт на горі* [13, с. 155]. В цих пареміях відображено значущість сім'ї та злагоди в житті пересічного українця: *Де мир і світ, там життя, як маків цвіт* [13, с. 205], *Нема цвіту кращого від маківочки, нема роду милішого від матіночки* [13, с. 188]. А наступна передає ідею швидкоплинності життя: *Сей світ, як маків цвіт: вдень цвіте, а вночі опаде* [13, с. 205].

Мак у міфопоетичних системах світу пов'язувався, у першу чергу, зі сном та смертю. Римська богиня Церера ходила по землі, і за кожним її кроком виростала вогниста квітка. Зібравши букет маків, богиня засинала [1, с. 151].

Мальва є символом найдорожчого – любові до рідної землі, до свого народу [3, с. 83], а ромашка – символ дівочої цноти і чистоти, незайманості [3, с. 129]: *The more catomile is trodden down the more it spreads* [16, с. 68].

В українському фольклорі, літературі соняшник символізує рідну землю, батьківську садибу, красу української природи [3, с. 778]. У різних міфопоетичних системах соняшник усимволізо-

вував поклоніння сонцю, наслідування його. Це був грецький символ Клітії, що перетворилася на соняшник після того, як її відштовхнув Аполлон. Отже, соняшник – символ поклоніння, відданості; прагнення до Божественного світла і праведності; наслідування; вдячності [3, с. 777].

Чорнобривці – символ життя, сонця, надії, відродження, сподівання, тривалості життя, української оселі. Чорнобривці – назва декоративної етнографічної квітки, що відбиває народні уподобання і підпадає під явища символізації [6, с. 114] серед інших символів, як образ українського села. Чорнобривці високо поцінуються в народі за свою сонцелику красу, довге цвітіння, пристосованість до морозів. Квіти символізують перемогу життя над вічністю, надію на відродження [3, с. 876]. Власне, чорнобривці відображають основну кольорову гаму (від жовтого до жовтогарячого, помаранчевого), що домінує в межах функціонально значущих об'єктів життєдіяльності українців, вербальне світосприйняття дійсності як психокультурний компонент звичної для етносу мовної картини світу [3, с. 877].

За даними професора С. Килимника, у XVIII–XIX ст. існували й інші ботанічні символи: шальвія (шавлія) «образ туги», бузок – «емблема втіхи молодого родинного життя», материнка – «емблема материнської любові та здоров'я дітей»; чебрець – (Богородична трава) – «спокій родини та здоров'я дітей»; півонії – «розквіт дівочої краси, зрілості» [3, с. 84].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Символізація є однією з первинних та вагомих потреб у людській життєдіяльності. Символ народжується у свідомості людини як наслідок порівняння, асоціацій. І якщо в загальному розумінні символом називають багатозначний предметний образ, який об'єднує між собою різні плани відтворення дійсності, то мовний символ набуває нових (переносних, умовних) значень на основі спорідненості, подібності між певними явищами дійсності.

Символ – універсальний архетип суспільного індивідуального життя у якому заковане минуле нації і який разом з тим детермінує майбутнє нації [3, с. 16].

Символічне значення кольору квітів здебільшого співпадають як в українській, так і в західноєвропейській культурах. Серед універсальних квітів-символів можна назвати: троянду, лілію, фіалку, ромашку, мак, конвалію. Проте, українському фольклорові притаманні й такі квіткові символи як: мальва, чорнобривці, барвінок, соняшник, волошки. Це зумовлено ритуальним та обрядовим використанням багатої флори, яка є поширеною на території України з одного боку, та здебільшого сільськогосподарським способом життя пересічного українця впродовж століть. Глибокий зв'язок з природою, який домінував у побутовій свідомості, знаходив своє відображення у символах квітах зокрема.

Список літератури:

1. Англо-український фразеологічний словник [уклад. Баранцев К. Т.]. – К.: Рад. школа, 1969. – 1051 с.
2. Дубенко О. Ю. Англо-американські прислів'я та приказки: посіб. для студ. та викладачів вищ. навч. закл. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 416 с.
3. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. – 5-е вид. – Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В. М., 2015. – 912 с.
4. Керлот Хуан Едуардо. Словарь символов. – М.: «REFL-book», 1994. – 608 с.
5. Коломієць І. І. Флоролексеми в українській поезії II половини ХХ століття: функціонально-стилістичний аспект: Автореф. дис., канд. філол. наук / І. І. Коломієць; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 18 с.
6. Кононенко Віталій. Символи української мови. – Івано-Франківськ: Плай, 1996. – 272 с.
7. Купер Дж. Энциклопедия символов. Серия Символы. Кн. IV / Дж. Купер. – М.: Ассоциация духовного единения «Золотой Век», 1995. – 411 с.
8. Кусковская С. Ф. Сборник английских пословиц и поговорок / Кусковская С. Ф. – Минск.: Высш. шк., 1987. – 255 с.
9. Словарь употребительных английских пословиц: 326 статей / М. В. Буковская, С. И. Вяльцева и др. – М.: Рус. яз., 1985. – 232 с.
10. Похлебкин В. В. Словарь международной символики и эмблематики. – 3-е изд. – М.: Междунар. Отношения, 2001. – 560 с.
11. Прислів'я та приказки: природа. Господарська діяльність людини / упоряд. М. М. Пазяк. – К.: Наук. думка, 1989. – 480 с.
12. Українські прислів'я та приказки. Проблеми пареміології та пареміографії / упоряд. М. М. Пазяк. – К.: Наук. думка, 1984. – 204 с.
13. Українські прислів'я та приказки / упоряд. С. В. Мишанич, М. М. Пазяк. – К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1984. – 392 с.
14. Словник символів [Електронний ресурс] / [уклад. Потапенко О. І., Дмитренко М. К., Потапенко Г. І. та ін.]. – К.: Народознавство, 1997. – 156 с. – Режим доступу: <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.html>
15. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике: [пер. с пол.] / Ежи Бартминьский; [сост. и отв. ред. С. М. Толстая]. – Москва: Индрик, 2005. – 527 с.
16. Dent R. W. 1981. Shakespeare's Proverbial Language: An Index. Berkeley: University of California Press, 1981. – 289 p.
17. Lidia Nepor-Ajdaczyć. Polska etnolingwistyka kognitywna: Pomoc dydaktyczna.- Kijów: Centrum wydawniczo-poligraficzne «Uniwersytet Kijowski», 2007. – S. 8-21.
18. Protas A. Dictionary of symbolism [Електронний ресурс] / Allison Protas. – Режим доступу: <http://www.umich.edu/~umfandsf/symbolismproject/symbolism.html>
19. Oxford Advanced Learner's Dictionary [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com>

Чернявская А.В.

Дрогобычский государственный педагогический университет
имени Ивана Франко

ФЛОРОЛЕКСЕМЫ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО СИМВОЛИЧЕСКОГО СОДЕРЖАНИЯ

Аннотация

Статья посвящена символическому значению названий цветов. Флоролексемы проанализированы в сопоставительном аспекте. Найденны общие и отличительные признаки названий цветов в украинской и западноевропейской культурах. Выделены универсальные и национальные ассоциации связанные с названиями цветов.

Ключевые слова: флоролексема, символ, символика, символическое значение цветов, универсальный символ.

Cherniavska A.V.

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

FLOROLEXEMES THROUGH PRISM OF LINGVOCULTURAL SYMBOLICAL MEANING

Summary

The article focuses on symbolical meaning of floral names. Florolexemes are analysed within the aspect of comparison. Common and contrastive features of floral names in ukrainian and western european cultures were highlighted. Universal and national associations connected with floral names were abstracted.

Keywords: florolexeme, symbol, symbolism, symbolical meaning of flowers, universal symbol.